

คอกข้างดิน

: ละครน้ำของชุมชนพราหมณ์สมัยทวารวดี

(สุภมาศ ควงสกุล)

คอกข้างดิน เป็นชื่อเรียกสิ่งก่อสร้างสมัยโบราณ ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองอุทอง ตรงเชิงเขาคอก ในเขตนอุทยานแห่งชาติพุม่วงในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นคันดินสูงใหญ่ ก่อโอบล้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน มีช่องทางเข้าค้ำหน้า ค้ำรูปรางคล้ายกับคอกขังสัตว์ ทั้งยังมีขนาดใหญ่ ชาวบ้านจึงเชื่อกันว่า นี่น่าจะเป็นคอกจับช้างป่า หรือเพนียดคล้องช้าง และเรียกสืบต่อกันมาว่า "คอกข้างดิน"

นักวิชาการหลายท่านที่เคยมาสำรวจและศึกษาทางโบราณคดีที่เมืองอุทอง เช่น ศ.มจ. สุภัทรทิศ

คิติกุล, นายพอล วิทลีย์, ศ.ชอง บวสเชอติเยร์ ต่างก็เคยมาสำรวจที่แห่งนี้ และสันนิษฐานว่าเป็นเพนียดคล้องช้างด้วยกัน นายพอล วิทลีย์ นั้นได้ตีความเนื้อหาในจดหมายเหตุของจีนสมัยราชวงศ์เหลียง ที่กล่าวถึงอาณาจักรโบราณที่ชื่อ "จินหลิน" อันเป็นดินแดนสุดท้ายที่พระเจ้าพินมัน กษัตริย์แห่งพุนันโจมตีได้ว่าคงหมายถึง "เมืองอุทอง" เพราะจินหลิน แปลว่า ดินแดนแห่งทอง หรือ สุวรรณภูมิ และมีตำแหน่งที่ตั้งสอดคล้องกัน และที่สำคัญคือประชากรของเมืองนี้ นิยมคล้องช้างป่า "คอกข้างดิน" จึงจะสอดคล้องกับเรื่องราวนี้ได้ดี

นายสมศักดิ์ รัตนกุล เป็นนักวิชาการท่านแรกที่ตั้งข้อสงสัยว่า "คอกข้างคิน" อาจจะไม่ใช่เพนียดคล้องช้าง แต่น่าจะเป็น "สระกักเก็บน้ำ" เนื่องจากท่านได้สำรวจและชุกค้นทางโบราณคดีที่เนินโบราณสถาน 2 แห่ง ใกล้เคียง กับคอกข้างคิน เมื่อ พ.ศ. 2509 แล้ว ได้พบฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลงประดิษฐาน "เอกมุขสิงค์" (คือสิงค์ที่มีใบหน้าของพระศิวะประทับอยู่ด้วย) และหม้อดินเผาบรรจุเหรียญเงินและทองแดงจำนวนมาก เหรียญมีลักษณะเป็นแผ่นบางคล้ายเกล็ดปลา ประทับตราโอม นายสมศักดิ์ รัตนกุล จึงสันนิษฐานว่าบริเวณที่โบราณสถานคอกข้างคินตั้งอยู่น่าจะเป็นเขตชุมชนพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ส่วนตัวคอกข้างคินนั้น ก็น่าจะเป็นสระน้ำมากกว่า

ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรได้เข้ามาสำรวจทำผัง และชุกค้นทางโบราณคดีในบริเวณนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ก็ได้หลักฐานข้อมูลเพิ่มใหม่อีกหลายประการที่ช่วยสนับสนุนข้อสันนิษฐานว่า คอกข้างคิน ไม่ใช่คอกจับช้าง หากแต่เป็น สระกักเก็บน้ำ

กล่าวคือ ได้พบว่า บริเวณที่ตั้งของคอกข้างคิน มีโบราณสถานอยู่ 2 ประเภท คือ 1) คอกข้างคิน หรือสิ่งก่อสร้างด้วยดินพูนขึ้นเป็นคันล้อมรอบ มีอยู่ 4 แห่ง 2) แท่น หรืออาคารก่อด้วยศิลาแลง หิน หรืออิฐ ได้พบแล้ว 16 กลุ่ม ตั้งเรียงรายอยู่สองข้างน้ำตกพุ่ม่วงและลำธารของน้ำตกนี้

โดยกลุ่มสุดท้ายมีอยู่ ๑๒ แห่ง ตั้งกระจายอยู่บนยอดเขาคอก เป็นสิ่งก่อสร้างสมัยอยุธยา

การตรวจพิสูจน์ว่า “คอกข้างดิน” คืออะไรกันแน่

ข้อมูลการสำรวจและขุดค้นของกรมศิลปากรใน ระยะเวลาหลังได้พบหลักฐานสำคัญอีกหลายประการ เช่น ได้ควิลิ่งค์ถึง 4 องค์ เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรรษปุณณะ” ซึ่งขุดค้นพบ 3 เหรียญ ร่วมกับเหรียญไม่มีจารึกอีก 6 เหรียญ บรรจุอยู่ในภาชนะพบที่เนินโบราณสถานที่ตั้งอยู่บนคันคอกที่ 3 ฯลฯ หลักฐานเหล่านี้บ่งชี้ชัดว่า บริเวณเชิงเขาคอกเป็นเขตที่อยู่อาศัย และประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนพราหมณ์ในสมัยทวารวดี ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด

กระนั้นก็ยังคงมีข้อถกเถียงว่า คอกข้างดิน คืออะไรกันแน่ และผู้คนส่วนใหญ่ก็เชื่อกันว่ามันคือ **คอกข้างช้าง** (เพนียดคคล้อมช้าง)

การตรวจพิสูจน์ตามกระบวนการทางวิชาการโดยตรงที่ตัว “คอกข้างดิน” น่าจะช่วยชี้ชัดถึงหน้าที่ใช้งานของสิ่งก่อสร้างนี้ได้ ด้วยเหตุนี้การขุดค้นศึกษาบริเวณคอกข้างดิน 3 แห่ง จึงได้ดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2546 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบระดับพื้นที่ใช้งานดั้งเดิมเมื่อแรกก่อสร้างว่าลึกขนาดไหน รูปร่างเมื่อแรกสร้างเสร็จลักษณะเป็นอย่างไร สภาพภูมิประเทศดั้งเดิมก่อนที่จะมีสิ่งก่อสร้างเป็นเช่นไร และกว่าจะมาถึงปัจจุบันสิ่งก่อสร้างเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง โดยขุดค้นภายในคอกข้างดินทั้ง 3 แห่งๆ ละ 2 หลุม และขุดตัดขวางแนวคันดินทั้ง 3 แห่งด้วย

การตรวจพิสูจน์ว่า “คอกข้างดิน” คืออะไรกันแน่

ผลการขุดตรวจที่คอกข้างดินทั้ง 3 แห่ง นั้น น่าสนใจมาก และช่วยยืนยันว่า ตัวคอกข้างดินทั้ง 3 แห่ง เป็นสระกักเก็บน้ำ ไม่ได้เป็นคอกขังข้างหรือเพนียดคคลองข้างอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คอกข้างดินหมายเลข 1 ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด

กล่าวคือ **คอกข้างดินหมายเลข 1** นั้น สร้างขึ้นขวางลำห้วยเดิมที่ไหลลงมาจากน้ำตกพุ่มวง โดยการขุดสระน้ำขนาดใหญ่ ลึกจากพื้นที่ดินเดิมประมาณ 8 เมตร กว้างยาวประมาณ 120 เมตรขวางทางน้ำคินที่ได้จากการขุดสระน้ำขึ้นไปพูนเป็นคันล้อมรอบสระ เว้นช่องให้น้ำเข้ามาตรงแนวลำห้วยเดิม ลำห้วยค้านหน้ามีแนวเขื่อนเปิดปิดให้น้ำเข้ามาตามต้องการ

การศึกษาชั้นดินทับถมภายในคอกพบว่า เป็นการทับถมที่เกิดจากน้ำพัดพาเอาตะกอนดินเข้ามาจากภายนอกและจากบนคันดินเองด้วย ตะกอนที่ทับถมภายในคอกแสดงให้เห็นถึงการตกตะกอนเมื่อน้ำขัง ซึ่งมีหลักการทั่วไปคือ เมื่อน้ำไหลบ่าเข้ามาแช่ขังในสระน้ำแล้ว น้ำจะนิ่ง ตะกอนที่มีขนาดใหญ่ น้ำหนักมากจำพวกก้อนหิน ก้อนกรวดจะตกลงไปทับถมอยู่ข้างล่างก่อน ตะกอนที่เล็กลงมาจำพวกทราย ทรายละเอียดจะทับถมตามลงไป ท้ายที่สุดพวกตะกอนดินละเอียดน้ำหนักเบาจะตกลงไปทับถมที่หลังสุด เมื่อเปิดเขื่อนค้านหน้าให้น้ำไหลเข้ามาเก็บไว้อีกก็จะเกิดการตกตะกอนเป็นชั้นๆ เช่นนี้ ขึ้นมาเรื่อยๆ

การตรวจพิสูจน์ว่า “คอกข้างดิน” คืออะไรกันแน่

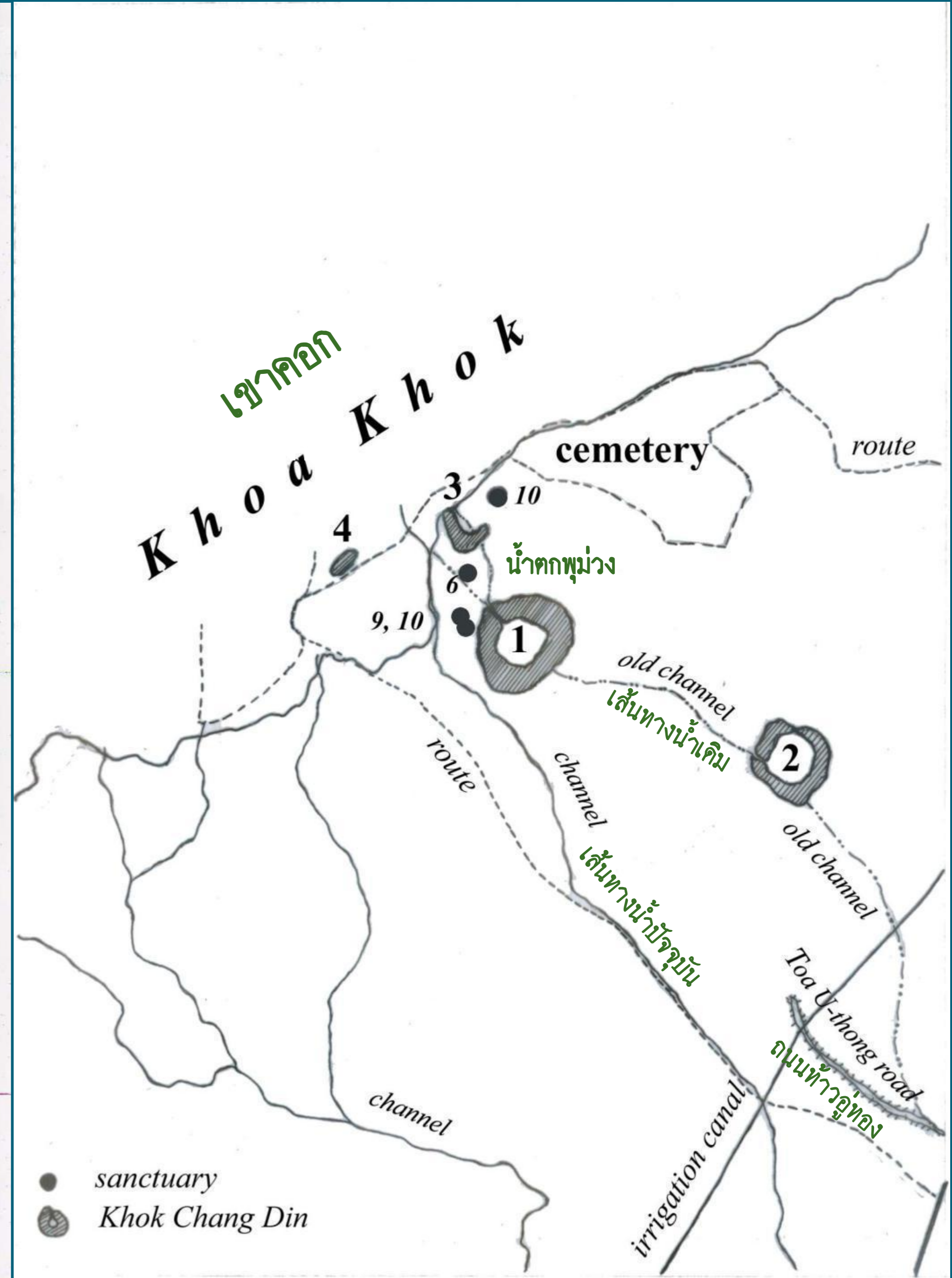
และที่สำคัญคือ ตะกอนดินเหนียวสีน้ำตาลที่พบอยู่กันสลับกันว่า ในช่วงเวลาที่มีชุมชนพราหมณ์ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ น้ำไม่เคยแห้งไปจากสระน้ำนี้ (ดินเหนียวสีน้ำตาลแสดงว่าดินไม่ได้รับออกซิเจนจากอากาศ ถ้าน้ำแห้งดินจะเป็นสีแดงเพราะแร่ธาตุเหล็กในดินทำปฏิกิริยากับออกซิเจนในอากาศจนเกิดสนิม)

ได้นำตะกอนดินเหนียวสีน้ำตาลไปวิเคราะห์หาละอองเรณูของพืช (Pollen analysis) ได้พบละอองเรณูของพืชน้ำจืดพวก สาหร่าย ผักขมเขียวค เพ็ญน ละอองเรณูของพืชน้ำเหล่านี้ทำให้เราเห็นภาพของสระเก็บน้ำได้อย่างชัดเจน

เมื่อชุมชนพราหมณ์ที่นี้ร้างไป สระน้ำนี้ก็ถูกทิ้งร้างด้วยเช่นกัน ทำให้น้ำฝนไหลบ่าเอาตะกอนเข้ามาทับถมตลอดช่วงระยะเวลาอันยาวนาน สระที่เคยมีน้ำขังลึกหลายเมตรก็ตื้นเขินจนไม่เหลือสภาพเดิมให้เห็น จนครุ่นหลังซึ่งเห็นแต่แนวคันดินพูนเป็นคอกเข้าใจผิดว่าเป็น คอกข้างดิน นั่นเอง

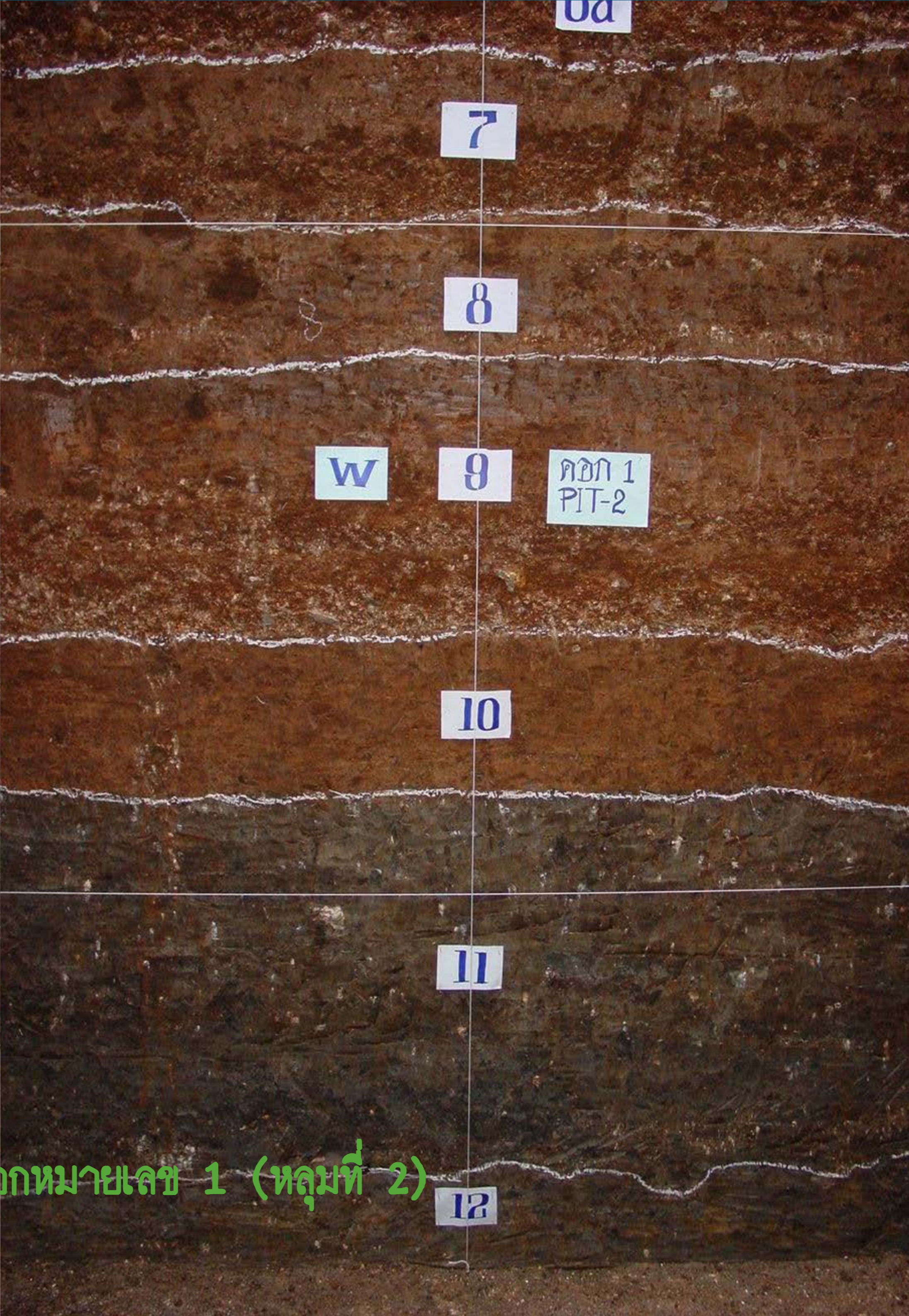
การขุดค้นตรวจสอบในคอกที่ 2 และ 3 ก็ให้ผลคล้ายคลึงกับคอกที่ 1 นั่นคือ คอกที่ 3 นั้นเป็นการสร้างคันดินรูปตัว L โอบธารน้ำตรงลานหินเชิงเขา โดยบนคันดินเป็นศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมด้วย ส่วนคอกที่ 2 เป็นการสร้างคันดินล้อมรอบหนองน้ำเดิมที่มีลำห้วยไหลผ่าน

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเขาคอก

คอกข้างดินหมายเลข 1

หลุมขุดตรวจชั้นทับถมในคอกหมายเลข 1 (หลุมที่ 2)

หลุมขุดตรวจในคอกหมายเลข 1 (หลุมที่ 1)

ดินตะกอนที่ทับถมภายในคอก แต่ละครึ่งตะกอนใหญ่จะอยู่ค้ำล่าง
ตะกอนขนาดเล็กกว่าตกมาทับถมที่หลังอยู่ค้ำบน (1 ชั้น = 1 ครั้ง)

4

5

6

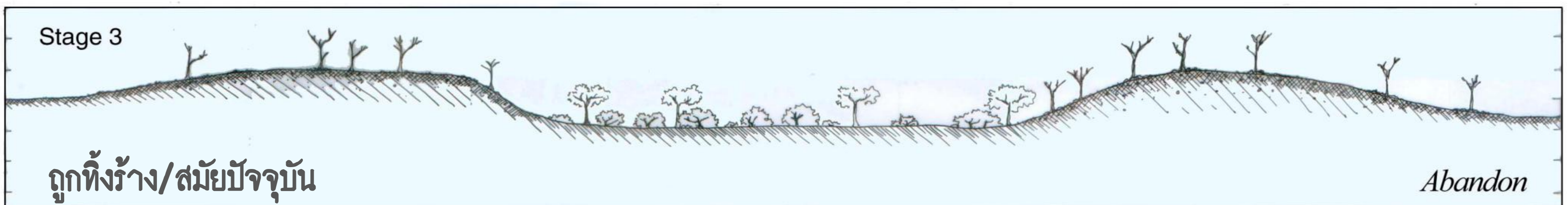
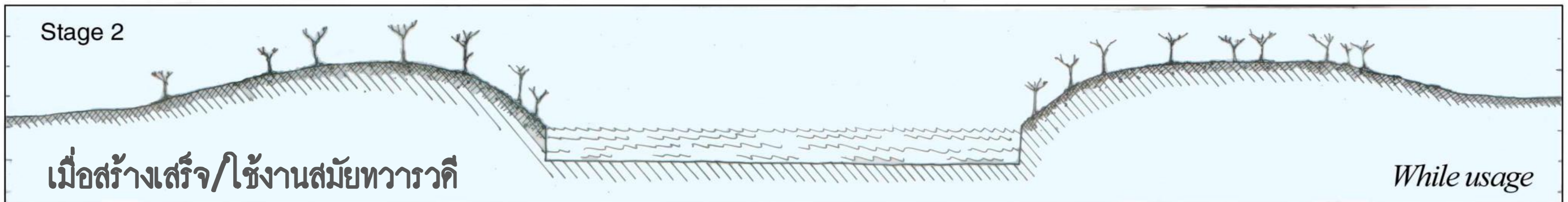
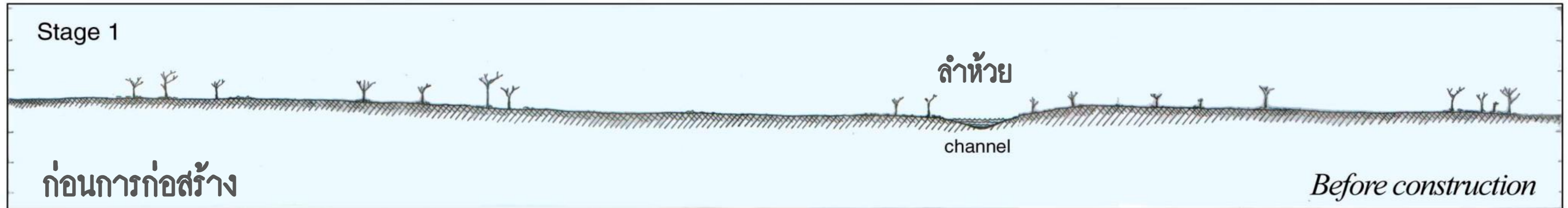
ปลา II
ปลา II

S

การขุดตัดค้นลอกหมายเลข 1

ภาพสันนิษฐานฐานการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ “คอกข้างดินหมายเลข 1”

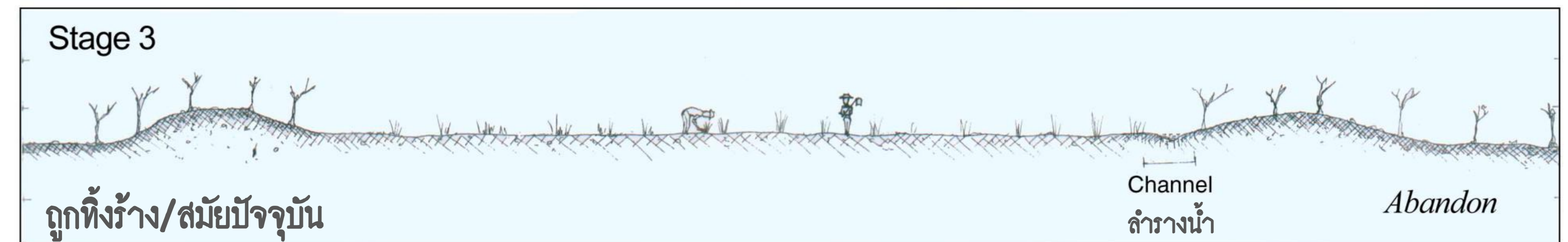
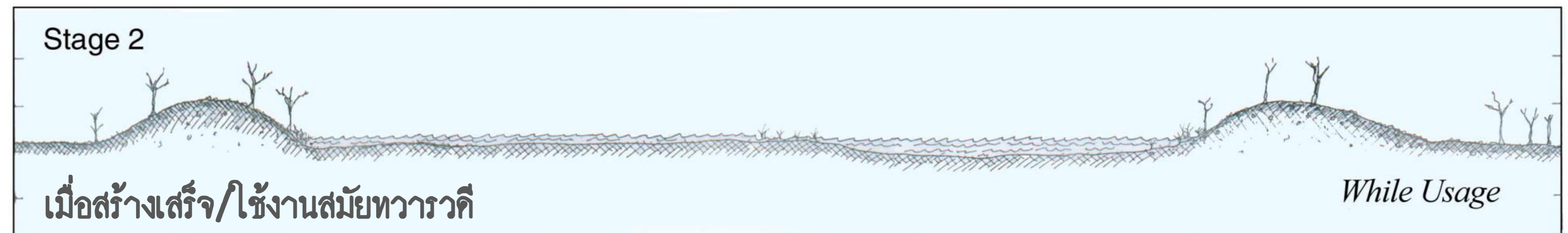
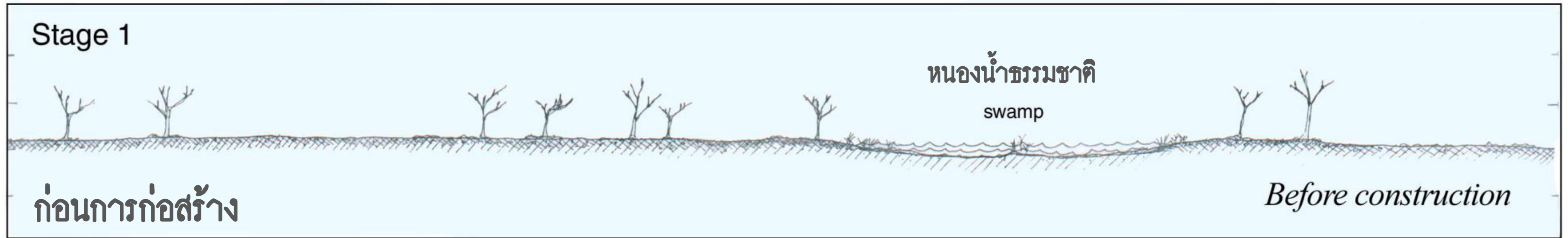
0 1 2 3 m.

คอกกักช้างดินหมายเลข 2

ภาพสันนิษฐานฐานการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่

“คอกข้างดินหมายเลข 2”

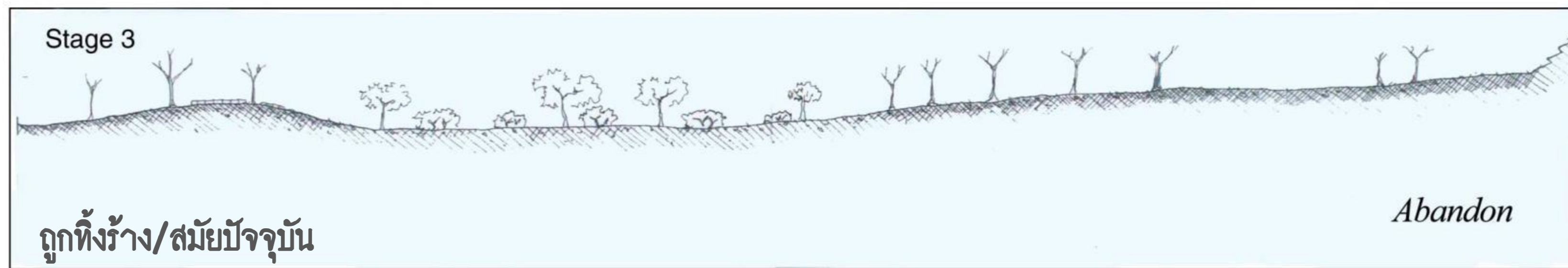
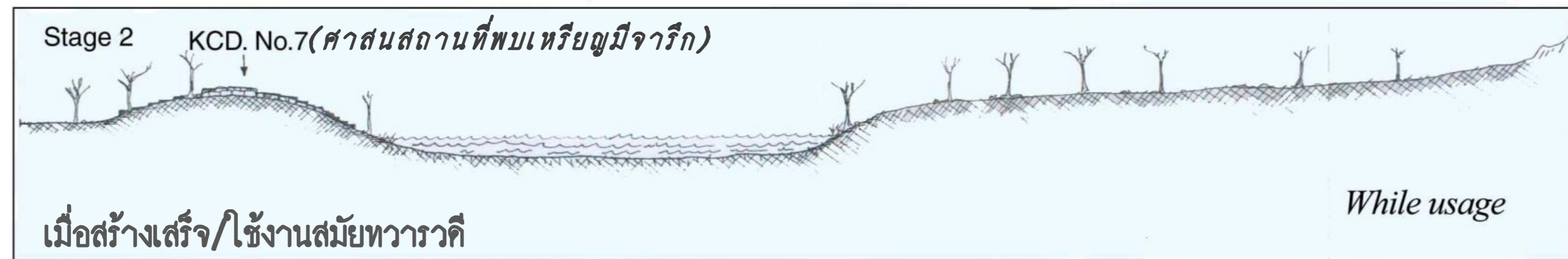
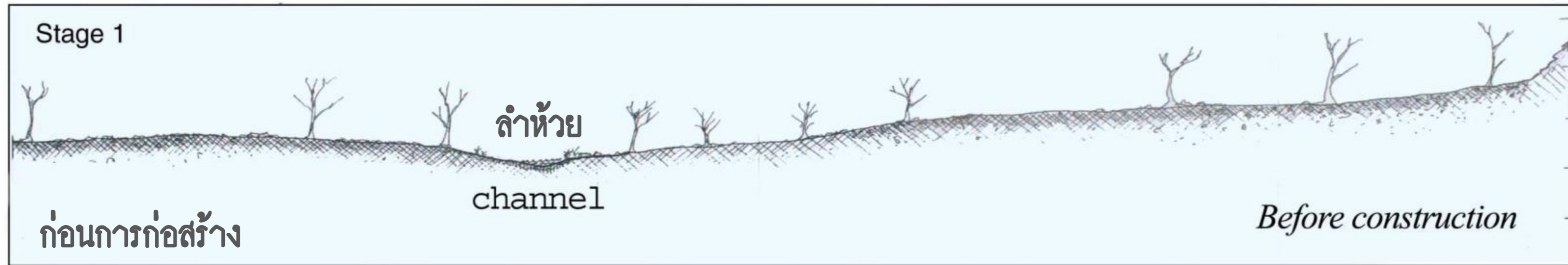

0 1 2 3 m.

คอกกษ้างดินหมายเลข 3

ภาพสันนิษฐานฐานการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ “คอกข้างดินหมายเลข 3”

0 1 2 3 m